

ÚVAHY NAD VÝZKUMNÝMI OTÁZKAMI A OTÁZKAMI KLADENÝMI RESPONDENTŮM

JAN MAREŠ

KPSYCH PDF MU, BRNO

Úkol č. 1

- Cvičení 1 (dovednost rozumět výzkumným sdělením a zpracovávat je pro vlastní účely): Student vytvoří dle zadaných kritérií APA anotaci o rozsahu max. 1 NS z doporučené nebo vlastní ukázky výzkumu. *Anotace obsahuje téma, výzkumnou otázku, metody, výběr vzorku, vzorek, použité analýzy, informace k validitě a reliabilitě, hlavní výsledky, doporučení pro praxi a citaci daného výzkumu dle APA. Práci vloží do ISu.*

Kvalifikační práce

- K čemu je dobrá?
- Jak vybrat téma a jak s ním pracovat?
- Jak se dopracovat k výzkumné otázce a jaké to má důsledky?
- Jak pracovat s literaturou?
- Jak se ptát respondentů?

K čemu je kvalifikační práce dobrá?

- Rozměr „oficiální“ ve vztahu k odborné komunitě i rozměr individuální.
  - ▣ Vypracováním kvalifikační práce má student prokázat schopnost samostatně využívat teoretické, metodologické i praktické poznatky získané během studia a aplikovat je při řešení konkrétního problému.
  - ▣ Měla by přispět k rozšíření empirické báze oboru.
  - ▣ Téma práce by mělo autora bavit a mít pro něj i praktický význam. Jedná se o vztah, který by měl vydržet navzdory nepříznivým vlivům nejméně po dobu DP ;)

Jak vybrat téma a jak s ním pracovat?

Co je špatný nápad – obvyklé pasti

- Ještě nevím, navrhnu něco **hodně obecného** a pak se uvidí.
  - ▣ Alt. 1. Ještě nevím, zajdu na katedru a zeptám se, co by mi zadali.
  - ▣ Alt. 2. Na katedře běží výzkum, mají hodně dat, takže snad „něco“ z toho.
  - ▣ Alt. 3. Nikdo o tom na katedře moc neví, tak by to mohlo být zajímavé.
- **Mám dotazník** a nějaká procenta snad už zvládnou.
- Bude to určitě **něco kvalitativního** (*ve smyslu statistice nerozumím a rozumět nechci*).
- Mám spoustu zájmů, vč. odborných. Zkusím tedy vybrat **něco dostatečně odlehlého**, aby mne to v jiných aktivitách nerušilo.

Výběr tématu

- Jedná se „umění možného“ – výběr:
  - ▣ Mezi tématy navrhovanými („to se mi líbí“)
  - ▣ Výběr tématu vlastního („tohle mne zajímá“)
- Téma:
  - ▣ Musí být dostatečně úzké, aby bylo možno je v rozumném čase a s rozumným úsilím zvládnout (pozor na „obecná“ témata!)
  - ▣ Mělo by souviset s vlastní praxí („užitečnost“)
  - ▣ Mělo by být pro autora atraktivní
- **Obojí ovlivňuje i výběr školitele ;)**

Název práce

- Název předznamenává celou práci. Má být krátký, přesný a výstižný. Pokud možno má obsahovat klíčová slova, která charakterizují práci i příslušný postup. Pro upřesnění je možné použít podtitul.
- V literatuře se setkáme s dvěma druhy názvů odborných textů:
  - První mají poetické zaměření. Název má upoutat čtenáře a metaforičností vyvolat emoce. Často podoba otázky. („Novinářský“ přístup)
  - Druhý druh názvu přímo informuje o problému a cílech. Obsahuje prvky dobře formulované výzkumné otázky.
    - [(závisle proměnná) jako funkce (nezávisle proměnné)] nebo (Efekt (nezávisle proměnné) na (závisle proměnnou)) pro [(danou populaci) nebo (jiné podmínky)].
- Inspirací (nebo negativním příkladem) mohou být i již odevzdané práce - <http://is.muni.cz/thesis/>

Vstupní uvažování nad problémem

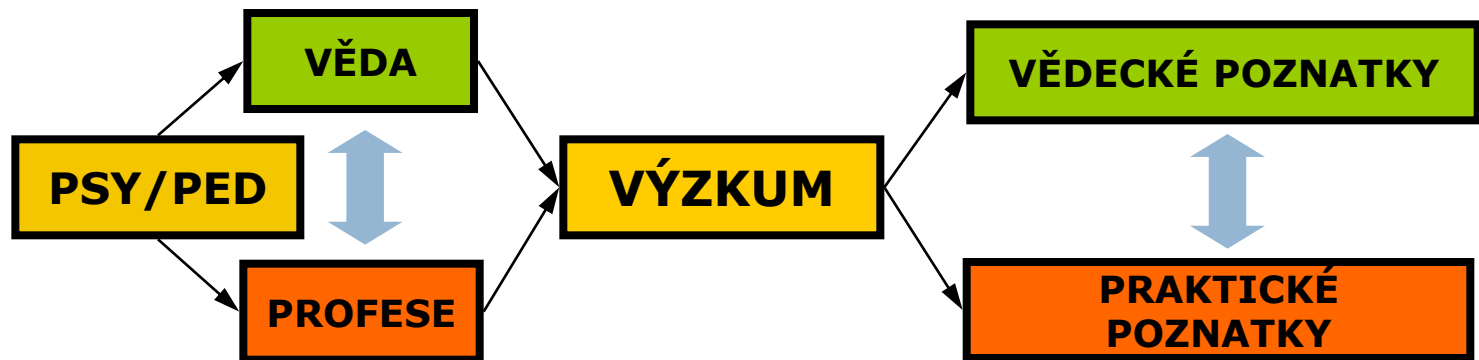
- **Definujte si témata**, která vás zajímají. Snažte se je vyjádřit odbornými termíny.
- **Debatujte s kolegy**, zda váš “zájmový seznam” je reprezentativní pro to, co chcete zkoumat, zda není příliš obecný, zda není příliš rozsáhlý či naopak stručný, zda jsou použité pojmy chápány vašimi kolegy stejně atd.
- **Konfrontujte** svůj výběr témat, proměnných s obdobnými studii u nás i v zahraničí.
- Napište si sám(a) pro sebe, **jaké zkušenosti máte s tématy**, která chcete zkoumat.
- Sepište si, **co všechno může ovlivnit** (zkreslit) získaná **data**, když se rozhodnete takové jevy v současné škole zkoumat. Doplňte k tomu, jaká opatření je třeba udělat, aby zkreslení bylo co nejmenší.

JAK VZNIKAJÍ POZNATKY?

1. **Autorita (J.A.Komenský, Průcha, Gavora...)**
2. **A priori – použití rozumu, logiky, intuice**
3. **Zkušenost (empirie), tradice**
4. **Věda = 2 + 3 + pochybování ..... + 1**

Charles Peirce – The Fixation of Belief
<http://www.peirce.org/writings/p107.html>

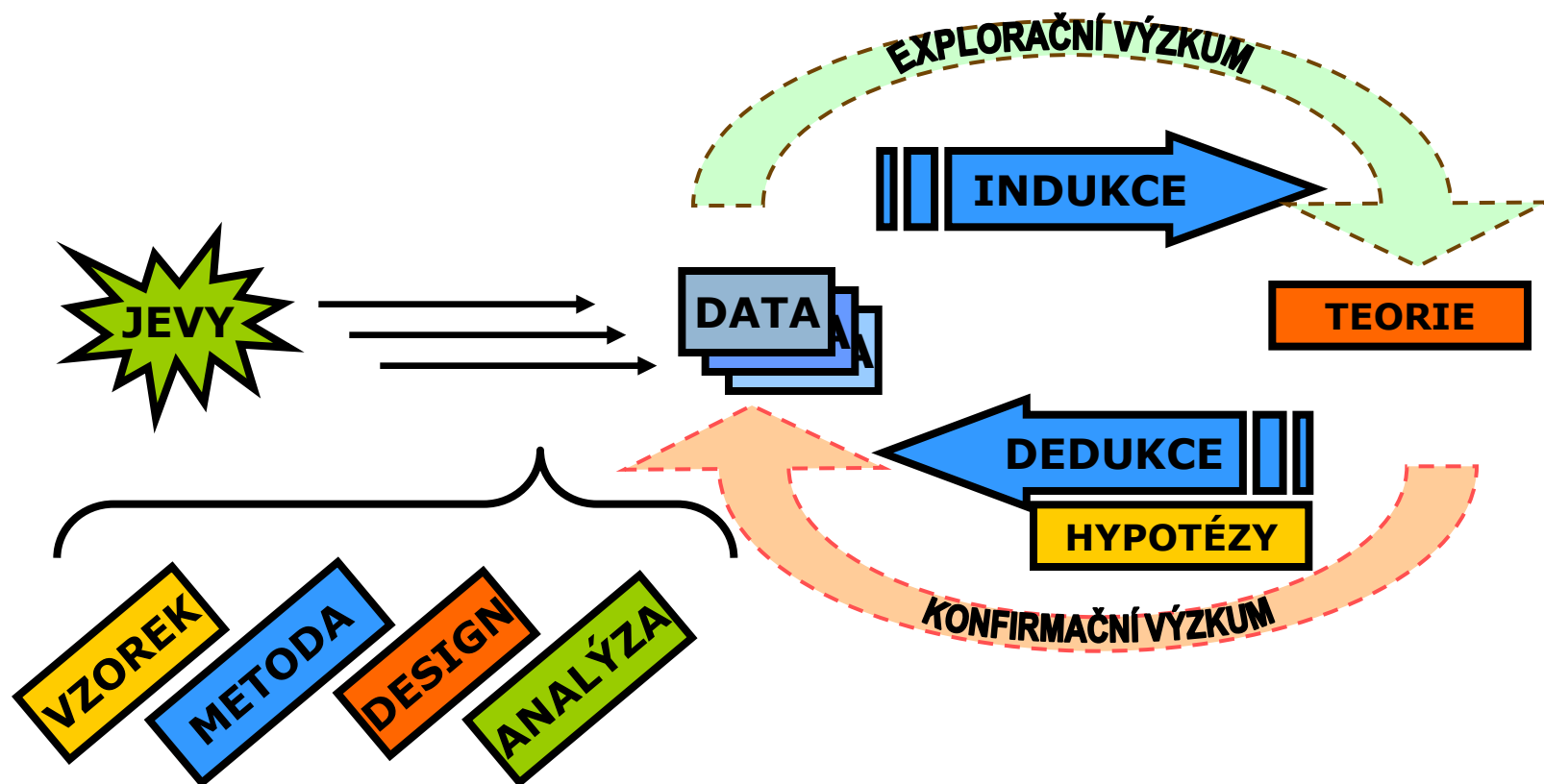
Metodologie

JAK POSUZOVAT PLATNOST POZNATKŮ?

JAK VYTVOŘIT POZNATEK - UDĚLAT DOBROU DISERTAČNÍ PRÁCI?

Když se řekne... věda

AJ: phenomena, (empirical) data, facts, induction, theory, deduction, hypotheses, sample, method, design, analysis, exploratory and confirmatory research, statistics

KONCEPČNÍ A PRAKTICKÁ STRÁNKA VÝZKUMU

VÝZKUMNÁ OTÁZKA

HYPOTÉZA

**KONCEPČNÍ
STRÁNKA VÝZKUMU**

**PRAKTICKÁ
STRÁNKA VÝZKUMU**

EXTERNÍ VALIDITA

ZKOUMANÝ SOUBOR

KONSTRUKTOVÁ VALIDITA

**METODA SBĚRU (TVORBY)
DAT**

INTERNÍ VALIDITA

DESIGN VÝZKUMU

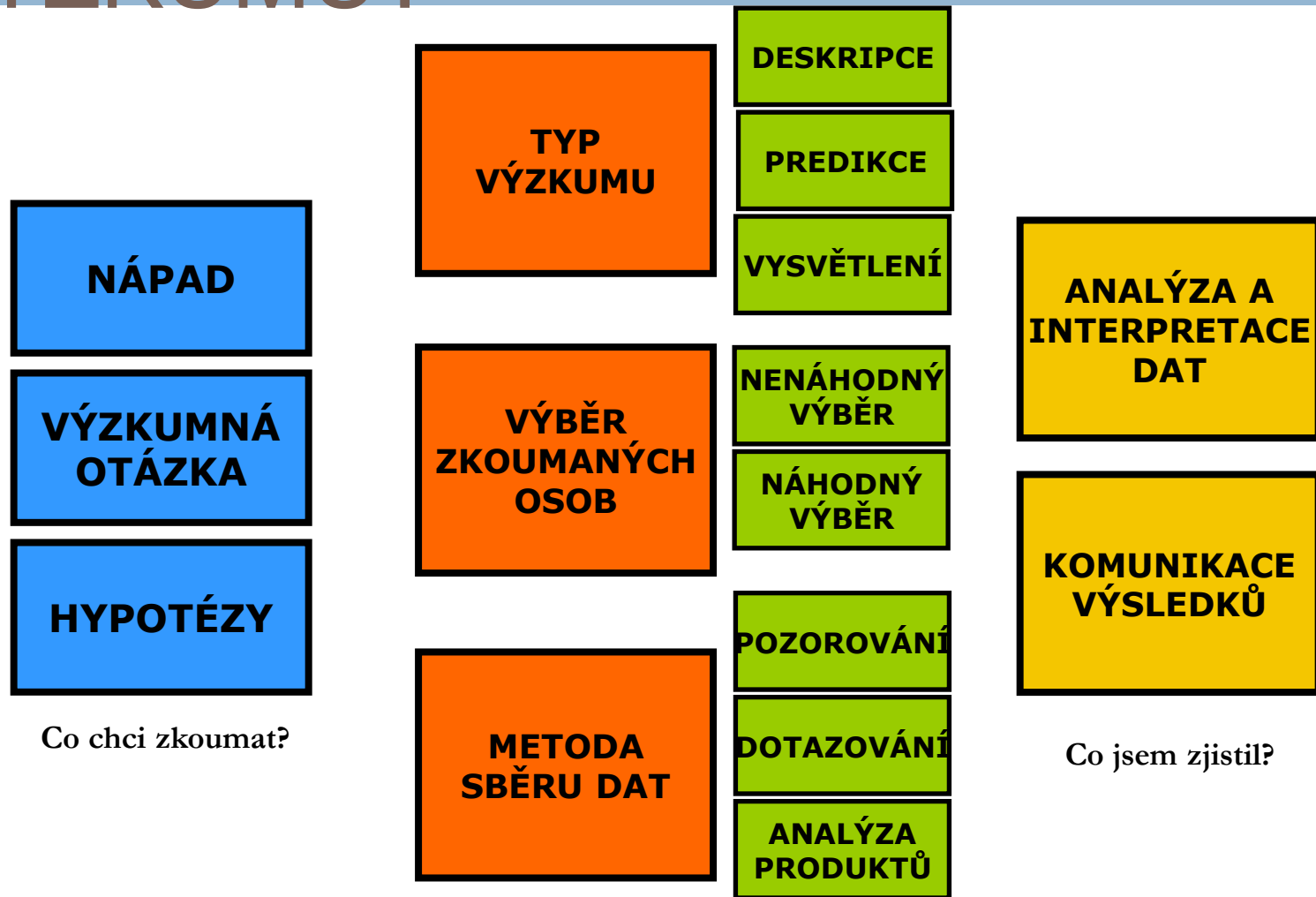
VALIDITA ZÁVĚRŮ

ANALÝZA DAT

AJ: research question, hypothesis, external validity, construct validity, internal validity, validity of findings, research sample, method of data collection, research design, data analysis

MAPA VÝZKUMU

CO VŠECHNO PATŘÍ DO VÝZKUMU?

ZDROJE VÝZKUMNÝCH NÁPADŮ

①

NESYSTEMATICKÉ ZDROJE

Inspirace

Šťastná náhoda

Běžný život

②

SYSTEMATICKÉ ZDROJE

Předchozí výzkumy

Teorie

Odborné přednášky

JAK POZNÁM DOBROU VÝZKUMNOU OTÁZKU?

①

VÝZKUMNÁ OTÁZKA JE ZODPOVĚDITELNÁ

Kolik andělů může tančit na špičce špendlíku?

Sledované proměnné musí být měřitelné

Často měříme jevy nepřímo

②

JE FORMULOVÁNA VÝZKUMNÁ OTÁZKA NE POUZE TÉMA

Život nadaných dospívajících

Je jasné co chceme zkoumat?

Je jasné k čemu chceme dospět?

JAK POZNÁM DOBROU VÝZKUMNOU OTÁZKU?

③

VÝZKUMNÁ OTÁZKA JE PŘIMĚŘENĚ ÚZKÁ

Kam si sedají extroverti a introverti v přednáškové místnosti?

Zúžení výzkumné otázky zpřesňuje výzkumný projekt.

④

VÝZKUMNÁ OTÁZKA JE HODNOTNÁ, SMYSLUPLNÁ, NENÍ BANÁLNÍ

Lidé s větší tendencí k prosociálnímu chování více vyžadují prosociální chování od ostatních.

Zkoumání přináší nové informace

Není zbytečné ji zkoumat

ZAKLADNI CHYBY PRI FORMULOVÁNÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY

①

MALÁ NEBO ŽÁDNÁ ORIENTACE V LITERATUŘE
NEZNALOST ZDROJŮ, MÁLO ČASU NA STUDIUM

②

NESYSTEMATICKÉ ZPRACOVÁNÍ LITERATURY
ZPRACOVÁNÍ TOHO, CO MI PŘIŠLO POD RUKU

③

STUDIUM JEN DOMACI LITERATURY
NEZNALOST JAZYKA NEBO VÍRA V DOSTATEČNOST DOMÁCÍCH
ZDROJŮ

④

NEKVALITNI ZDROJE
STUDIUM UČEBNIC, NEVHODNÉ ČASOPISY, POCHYBNÉ INTERNETOVÉ
ZDROJE, AUTHORITY

JAKÉ JSOU ZÁKLADNÍ CÍLE VĚDECKÉHO SNAŽENÍ?

①

DESKRIPCE DESKRIPTIVNÍ VÝZKUMNÝ PROJEKT

Jaké je sebehodnocení uživatelů drog?

Co je to? Kolik toho je? Jak často se to vyskytuje?

Popis a klasifikace sledovaného jevu

②

PREDIKCE KORELAČNÍ VÝZKUMNÝ PROJEKT

Souvisí míra sebehodnocení s užíváním drog?

Zda a jak těsně spolu jevy souvisejí

Umožňuje predikci jevů

JAKÉ JSOU ZÁKLADNÍ CÍLE VĚDECKÉHO SNAŽENÍ?

③

VYSVĚTLENÍ **EXPERIMENTÁLNÍ VÝZKUMNÝ PROJEKT**

Je nízké sebehodnocení příčinou užívání drog?

Co zapříčiňuje co?

Umožňuje identifikovat kauzalitu vztahu

CO JE TO HYPOTÉZA A JAK VZNIKÁ?

**PŘEDPOKLÁDANÝ VÝSLEDEK VÝZKUMNÉHO PROJEKTU
CO OČEKÁVÁM, ŽE VYJDE**

HYPOTÉZY SPECIFIKUJÍ VÝZKUMNÝ PROBLÉM

VÝZKUMNÁ OTÁZKA

Existuje vztah mezi tendencí chovat se prosociálně a vyžadováním prosociálního chování od druhých?

HYPOTÉZA

Lidé s větší tendencí k prosociálnímu chování více vyžadují prosociální chování od ostatních.

Projekt práce - struktura

- popis řešeného problému;
- uvedení do kontextu problému v rámci současného stavu oboru (přehled literatury);
- určit cíle práce;
- objasnit, jak se bude postupovat, aby se cílů dosáhlo.

Anotace práce

- Když již je hotová představa o problému, je vhodné nachystat si anotaci (max. 250 slov)
  - V několika větách stručně představujeme cíl práce, teoretická východiska i metodologická východiska
  - Text anotace by měl chápat i laik. Je-li to „složitě“, pak něco v předchozím procesu nebylo v pořádku. To, co nás zajímá a jak to děláme by mělo být obecně srozumitelné.
  - Výhoda při komunikaci s respondenty (informovaný souhlas, ochota spolupracovat).
  - Výhoda při propagaci práce a jejích výsledků.

Kvalifikační práce – věc veřejná

- Naučte se o své práci hovořit a diskutovat
- Vítejte kritické připomínky (v případě, že se týkají práce ;)
- Snažte se průběžně na seminářích a konferencích zveřejňovat průběžné výsledky své práce

Práce s literaturou

- Je nutné číst, řada „nových“ a „aktuálních“ témat vyplývá z neznalosti („objevování kola“, zkoumání banalit)
  - ▣ Literatura dává přehled i o způsobech zkoumání problému (design výzkumu, metody i jejich omezení)
- K tématu je vhodné si obstarat přiměřené množství literatury ;)
- Literaturu může doporučit školitel, důležitý je i vlastní výběr
- Průběžně je velmi dobré psát si poznámky a vytvářet seznam literatury
  - ▣ („Odkud, doprčic, byla ta modrá knížka? A tohle jsem našel kde?“)
  - ▣ Od začátku podle normy ISO
    - Užitečný on-line nástroj <http://www.citace.com/>

Práce s literaturou

- Nutnost definovat klíčová slova (a jejich varianty) i v angličtině – užitečná pomůcka - slovníky
- Vyhledávání
  - V katalogu knihoven – elektronické zdroje
  - V českém internetu (seznam, google)
    - Dostupnost českých (slovenských) zdrojů je všeobecně špatná, je pracná a časově náročná
    - Výstupy z výzumů z veřejných zdrojů najdete na v RIVu (<http://www.vyzkum.cz/>)
  - V anglických odborných časopisech
    - <http://www.ped.muni.cz/wlib/>
      - BLACKWELL SYNERGY
      - EBRARY Education
      - Elektronická knihovna časopisů na MU
      - ERIC - Educational Resource Information Center
      - JSTOR - JOURNAL STORAGE
      - PROQUEST 5000
      - (...)

Práce s literaturou (2)

- Zdroje – dostupné nejčastěji v knihovnách (vč. odkazů na databáze)
- **Nejhloupější věta totiž zní „k tématu neexistuje relevantní literatura“**
  - **Odborné knihy** – monografie (učebnice konzultovat s vedoucím)
    - V angličtině - <http://www.ped.muni.cz/wlib/> (doporučuji encyklopedie a eBrary Education)
    - Google books <http://books.google.cz/>
  - **Odborné časopisy** – [Pedagogika](#), [Čs. psychologie](#), [e-psychologie](#), [Školský psycholog](#), [Orbis Scholae](#), [Pedagogika.sk](#), [Journal of Pedagogy / Pedagogický časopis...](#)
    - Scholar google <http://scholar.google.cz/>
  - **Sborníky z konferencí**
    - např. ČAPV,...
  - Vzdělávací portály – <http://www.ceskaskola.cz/> (...)
  - Stránky občanských sdružení a neziskových organizací

Otázky kolem odpovědí na otázky

Jak odpovídáme na otázky

POROZUMĚNÍ	Identifikace požadované informace Propojení s relevantními pojmy Sociální kognice - účel tázání
VYBAVENÍ	Stanovení strategie vybavení Vybavení specifických a obecných paměťových stop Doplnění chybějících detailů
POSOUZENÍ	... kompletnosti a relevantnosti vybaveného ... vhodnosti, přípustnosti Vytvoření odhadu na základě dílčích informací
ODPOVĚĎ	Srovnání svého odhadu s nabízenými kategoriemi Provádění úprav...

Model odpovídání na otázky

Canell, Miller, Oksenberg, upraveno dle Tourangeau, Rips, Rasinski (2000)

Griceho konverzační ideály

Normální konverzace v běžném životě interpretujeme tak, jako bychom očekávali od svých konverzačních partnerů naplnění následujících ideálů:

- **IDEÁL KVALITY**

- Neříkáme lži, ani věci, pro které nemáme důkazy

- **IDEÁL RELEVANCE**

- Říkáme pouze věci, které jsou pro účel konverzace relevantní, smysluplné, účelné

- **IDEÁL KVANTITY**

- Naše příspěvky do konverzace jsou přesně tolik informativní, jak je třeba, ani o trochu víc

- **IDEÁL MRAVŮ**

- Naše příspěvky jsou jasné a stručné

Předpokládá se, že mluvíme pravdu, sdělujeme relevantní informace, sdělujeme adekvátní množství informací, a to jasně.

http://en.wikipedia.org/wiki/Gricean_maxims

Pravidla volby/formulace otázek

- ❑ RELEVANCE, ZNÁMOST TÉMATU - pro vás i respondenta
- ❑ JEDNODUCHOST, KRÁTKOST - krátkodobá paměť (7-2)
- ❑ jedna otázka jen na JEDNU VĚC (x dvouhlavňovost), pozor na podmiňování
- ❑ SROZUMITELNOST, vyhýbejte se slangu, je nutné ji ověřovat, srozumitelnost všem respondentům
- ❑ POZOR NA ZÁPORY v otázce
- ❑ VYHÝBEJTE SE SUGESTIVNÍM otázkám, zvažujte dojem na respondenta
- ❑ VYHÝBEJTE SE EMOTIVNÍM otázkám
- ❑ VYVAŽUJTE - zahrňte do otázky oba póly
- ❑ nabídněte „NEVÍM“, kdykoli lze nevědět
- ❑ POZOR NA KONTEXT daný předchozími ot.

... a další

Zkreslení v odpovědích

- PŘITAKÁVÁNÍ
- SOCIÁLNÍ ŽÁDOUCNOST
- SOCIÁLNÍ HOSTILITA
- PAMĚŤOVÉ CHYBY
- LHOSTEJNOST
- VYHÝBÁNÍ SE EXTRÉMŮM

Jak hádáme odpovědi

- Respondenti odpovědi obvykle „odhadují“
  - ▣ ve schopnostech a motivaci se respondenti liší
  - ▣ platí zde obecné heuristiky a zkreslení odhadů
- V odhadu využívají kontextuální nápovědi
  - ▣ formulace otázky
    - otázka, nabídnuté odpovědi
  - ▣ kontext ostatních otázek a odpovědí (struktura rozhovoru)
  - ▣ kontext „vyplňování dotazníku“
    - dotazování jako sociální setkání (Grice)
- Odpovídání na otázky ovlivňuje další chování a kognici
  - ▣ Nezamýšlené důsledky dotazování („zživotnění“ tématu - sociální konstruování reality - „když se na to ptají, asi je to důležité“, přebírání naznačené struktury)

Kladení otázek – dotazník vs. rozhovor

ROZHOVOR	DOTAZNÍK
Nižší možnost standardizace	Vyšší možnost standardizace
Vyšší potenciál pro validitu	Nižší potenciál pro validitu
Nižší potenciál pro reliabilitu	Vyšší potenciál pro reliabilitu
Vliv tazatele vysoký (+ i -)	Vliv tazatele minimální
Návratnost vysoká a snáze kontrolovatelná	Návratnost menší a hůře kontrolovatelná
Drahý (čas i peníze)	Levný (až laciný)
Anonymita problematická	Anonymita možná
Vyšší možnost motivovat	Omezené motivování / demotivace

Kladení otázek – focus groups

FG (=ohnisková skupina)

- rozhovor s malou skupinou (5-10)

ROZHOVOR	FOCUS GROUP SKUPINOVÝ ROZHOVOR
Vyšší možnost standardizace	Nižší možnost standardizace
Širší rozsah	Užší rozsah
Snazší na management	Náročnější na management
Drahý (čas i peníze)	Levnější
	Větší problém s citlivými tématy
	Sledování interakcí

VEDENÍ ROZHOVORU - PRŮBĚH

- **ÚVOD** - představení tazatele, účelu rozhovoru, ujištění o důvěrnosti, dohoda o záznamu, raport
- **ZAHŘÍVACÍ KOLO** - jednoduché neohrožující otázky
- **HLAVNÍ NÁPLŇ ROZHOVORU**
- **ZKLIDNĚNÍ** - uvolnění napětí, které se mohlo během rozhovoru nashromáždit
- **UZAVŘENÍ** - poděkování, debriefing, rozloučení se. Pozor na jev „ruka na klice“

VEDENÍ ROZHOVORU - PRAVIDLA

- Mějte NATRÉNOVÁNO
- NASLOUCHEJTE, i při strukturovaném rozhovoru
- NEUTRALITA
  - Otázky klad'te klidně, přímočaře a způsobem, který v respondentovi nevyvolá pocit ohrožení (nebo jiné nežádoucí pocity)
  - Minimalizujte návodnost, **SUGESTIVNOST**. Nedejte znát, jaké odpovědi si přejete slyšet.
- Otázky řad'te spíše od obecnějších ke specifitějším (trychtýř)
- UŽÍVEJTE si to (nebo se alespoň tvařte, že vás to baví, že vás respondentův názor zajímá)

... nedodržení vede ke zkreslení - **INTERVIEWER BIAS**

KLADENÍ OTÁZEK - ROZHOVOR

Jde vlastně o **ZPROSTŘEDKOVANÉ POZOROVÁNÍ**

ptáme se druhých na výsledky jejich „pozorování“

Rozhovor je konverzace se specifickým **CÍLEM, ÚČELEM.**

Rozhovor je **DOVEDNOST.**

ZÁKLADNÍ PRVKY ROZHOVORU

- **KLADENÍ** otázek (formulovat, řadit, klást)
- **NASLOUCHÁNÍ** odpovědím (+ záznam)
- **VEDENÍ** rozhovoru, aby směřoval k vytýčenému cíli

Formy (formáty) otázek

- **OTEVŘENÉ** - charakter odpovědi není určen
  - **UZAVŘENÉ** - omezené odpověďové varianty
    - ▣ Ano/ne, dichotomické, alternativní
    - ▣ Multiple-choice (*ustáleně alternativní, mnohonásobné volby ;-*)
    - ▣ ŠKÁLOVÉ (posuzovací, ratingové) - *přímá kvantifikace*
-
- **SPECIÁLNÍ (PSYCHOLOGICKÉ)** - vědomé porušení „pravidel“ >> skrytí pravého účelu >> verbální chování
    - ▣ Např. projektivní, asociační (konotační)
    - ▣ Manipulativní, experimentální (např. nucená volba, sugesce)

Formulace otázek do dotazníku

- **Ptejte se jazykem, kterému respondent rozumí**
  - ▣ Nikoli „pedagogičtinou“ či „psychologičtinou“, shrnutí a zobecnění s využitím odborných termínů je vždy prací badatele
- **Neptejte se přímo na hypotézy či výzkumné otázky**
  - ▣ „Má vaše škola vizi?“, „Máte problémy se studijní motivací?“
- **Nezneužívejte otázku „Proč?“**
  - ▣ „Proč se vám líbí Pepa Novák?“

Formulace otázek do dotazníku (2)

- Spíše specifické než obecné
- Spíše uzavřené než otevřené (ale...)
- Spíše nabídnout „nevím/nemám názor“, než ne
  - popř. zvážit možnost střední/neutrální alternativy
- Spíše nucená volba než (ne)souhlas
- Pořadí otázek (obecnější před specifickými)
- Specifika konkrétních formulací
- Pozor na obecné kvantifikátory
- *Neptejte se v dotazníku, na co byste se nezeptali ústně*

Zvyšování reliability zmnožením položek

- Jedna otázka je velmi zranitelná
- Když se zeptáme vícekrát trochu jinak, máme více šancí na úspěch
- Průnik více otázek hledáme zprůměrováním (popř. sečtením)

Kdy lze sčítat položky

- **Kladná korelace** - odpovědi jsou produktem téže vnitřní tendence
- **Kumulace** - chování, událostí

Přednosti a slabé stránky dotazování

MOŽNÉ PŘEDNOSTI

- Mnohem snazší přístup k širší paletě jevů
- Časová nezávislost
- Menší náročnost - finanční, časová

MOŽNÁ SLABÁ MÍSTA

- Zranitelnost daná zprostředkovaností
- Kvality nástroje

Literatura (výběr)

- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000.
- GAVORA, P. *Výzkumné metody v pedagogice*. Brno: Paido, 1996.
- E-učebnica metodológie kvantitatívneho výskumu - <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. (Eds.) *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha : Portál, 2007.
- MAREŠ, J., GAVORA, P. *Anglicko - český pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1999.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995.
- SPOUSTA, Vladimír. *Vádemékum autora odborné a vědecké práce (se zaměřením na práce pedagogické)*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 158 s.
- ČMEJRKOVÁ, S.; DANEŠ, F.; SVĚTLÁ, D. *Jak napsat odborný text*. Praha: LEDA, 1999. 255 s.
- ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997. 271 s.

Internetové zdroje

- **Jak psát a upravovat diplomovou práci (e-learning PdF MU, kol. autorů)**
  - <http://moodlinka.ped.muni.cz/mod/resource/view.php?id=12931>
- **Hendl, J., Blahuš, P. Jak na to? Metodologie závěrečné práce. FTVS UK Praha**
  - <http://www.ftvs.cuni.cz/hendl/index1.htm>